
Pregledni rad

Rukopis primljen 19. 1. 2020.

Prihvaćen za tisak 22. 4. 2021.

<https://doi.org/10.22210/govor.2021.38.03>

Sanda Lucija Udier

sludier@ffzg.hr

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatska

Poučavanje enklitika i njihova redosljeda u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika

Sažetak

Enklitike ili zanaglasnice nenaglašeni su padežni oblici osobnih zamjenica, povratne zamjenice *se*, upitne čestice *li* te nenaglašeni prezentski oblici pomoćnih glagola *biti* i *htjeti*. One nemaju vlastiti naglasak, već svoj naglasak ostvaruju unutar naglasne cjeline naslanjajući se na naglašenu riječ. Zbog toga ne mogu stajati samostalno ili na prvome mjestu u rečenici. Kada ih je više, pojavljuju se u gramatički strogo zadanome poretku od kojega nema odstupanja. Redosljed i položaj enklitika pripadaju najteže ovladivim segmentima hrvatskoga kao inoga jezika te zbog toga zahtijevaju veliku pažnju u procesu poučavanja, pri čemu jednaku važnost treba posvećivati redosljedu enklitika kao i položaju enklitika i enklitičkih skupova unutar jednostavne i složene rečenice. Kako bi učenici hrvatskoga kao inoga jezika njima što bolje ovladali, enklitike trebaju biti obrađene i uvježbane u nastavi na morfološkoj, sintaktičkoj, prozodijskoj i funkcionalnostilskoj razini.

Ključne riječi: enklitike, hrvatski kao ini jezik, morfosintaksa, prozodija, kontrastivna analiza

1. UVOD – ZAŠTO JE OVLADAVANJE ENKLITIKAMA U NASTAVI HRVATSKOGA KAO INOGA JEZIKA VAŽNA TEMA ZA KROATISTIČKU GLOTODIDAKTIKU?

Rezultati kroatističkih glotodidaktičkih istraživanja (Matovac i Udier, 2018; Udier, 2007, 2015) pokazuju kako je redosljed enklitika ili zanaglasnica, kao i njihov položaj u jednostavnoj i složenoj rečenici, među najteže ovladivim segmentima hrvatskoga kao inoga jezika (HIJ-a). Pogreške u položaju i redosljedu enklitika učenicima HIJ-a događaju se čak i na najvišim stupnjevima jezične kompetencije, što pokazuju primjeri pisane proizvodnje na razini B2.2 po Zajedničkom europskom referentnom okviru za jezike (ZEROJ) (Vijeće Europe, 2001/2005): *Svake godine ima više i više posjetitelja jer tema jako je zanimljiva i privlači pažnju, a su uvjeti zadovoljavajući za sve. Mislim da sva ta pitanja su otvorena. Čula sam da u nekim državama prikladno je da muškarac prvi uđe u neku prostoriju.* (Primjeri su ispisani iz pismenih radova studenata HIJ-a na Croaticumu – Centru za hrvatski kao drugi i strani jezik u akademskoj godini 2016./2017.) Poučavateljska praksa pokazuje kako postoje učenici HIJ-a koje od sličnosti s izvornim govornicima dijeli gotovo samo činjenica da nisu ovladali redosljedom i položajem enklitika u jednostavnoj i složenoj rečenici.

Enklitike su nenaglašeni padežni oblici osobnih zamjenica, povratne zamjenice *se*, upitne čestice *li* te nenaglašeni prezentski oblici pomoćnih glagola *biti* i *htjeti*. One nemaju vlastiti naglasak, već svoj naglasak ostvaruju unutar naglasne cjeline naslanjajući se na naglašenu riječ. Zbog toga ne mogu stajati samostalno ili na prvome mjestu u rečenici. Kada ih je više, pojavljuju se u gramatički strogo zadanome poretku od kojega nema odstupanja. Enklitike su jezične jedinice koje imaju morfosintaktička i prozodijska svojstva. One nikad ne mogu biti prozodijski samostalne, nego su dijelom prozodijske cjeline. Osnovni je okvir za ostvarivanje naglasaka prozodijska cjelina, a klitičnost je prozodijski uvjetovano sintaktičko obilježje (Peti-Stantić, 2002). Uvrštavanjem enklitike u rečenicu ne unosi se jedinica naglašena inherentnim naglaskom, već jedinica koja se integrira u naglasnu cjelinu. To znači da o enklitikama treba razmišljati i sintaktički i prozodijski (Peti-Stantić, 2002, 2005, 2007), što dodatno usložnjuje njihovu obradu u nastavi HIJ-a te njihovo ovladavanje.

Redosljed enklitika važna je tema u kroatističkoj glotodidaktici, a poteškoće u ovladavanju proizlaze iz više razloga: (1) enklitike se pokazuju jednim od najsloženijih te, posljedično, jednim od najteže ovladivih segmenata hrvatskoga jezika, (2) postojeći udžbenici HIJ-a usmjereni su više na poučavanje morfologije (zamjeničkih i glagolskih

enklitičkih oblika) nego sintakse i prozodije (njihova mjesta u rečenici i izgovora unutar prozodijske cjeline), (3) postojeći udžbenici HIJ-a usmjereni su više na poučavanje redosljeda enklitika, dok njihov položaj u rečenici ostaje u drugome planu, (4) postojeći udžbenici više poučavaju položaj enklitika u jednostavnoj rečenici, dok je njihov položaj unutar složenih rečenica slabije zastupljen, (5) oblici ekvivalentni hrvatskim enklitikama ne postoje u velikome broju jezika koji su učenicima HIJ-a prvi ili kojima su prethodno bili ovladali te oni zbog toga imaju poteškoća s konceptualizacijom enklitika, (6) redosljed i položaj enklitika u jezicima u kojima one također postoje, npr. u poljskome, znatno je različit od njihova redosljeda i položaja u hrvatskome jeziku, pa se učestalo događa negativan prijenos, (7) na visokim stupnjevima jezične kompetencije neki učenici HIJ-a dosežu svoju gornju granicu i više ne napreduju, a neki gube motivaciju za učenje jer je njihova jezična kompetencija već visoka, a ovladanost jezikom funkcionalna – i kod jednih i kod drugih često se događa da su upravo enklitike među onim segmentima hrvatskoga jezika koji trajno ostaju neadekvatno ovladani. Sve su to okolnosti zbog kojih je ovladavanje enklitikama učenicima HIJ-a složeno, a poučavanje zahtjevno.

Važnost ovladanosti položajem i redosljedom enklitika valja osvještavati, a poučavanje HIJ-a, koje obuhvaća nastavnu praksu te pripadajuće nastavne materijale, treba koncipirati tako da se navedene otežavajuće okolnosti što uspješnije prevladaju. S tom je svrhom potrebno odrediti ishode učenja te razlučiti razine na kojima se enklitike u nastavi HIJ-a trebaju poučavati: (1) ovladavanje enklitičkim oblicima glagola i zamjenica – morfonološka razina, (2) ovladavanje redosljedom enklitičkih oblika u sintagmi te njihovim položajem u jednostavnoj i složenoj rečenici – sintaktička razina, (3) ovladavanje izgovorom naglasnih cjelina – prozodijska razina te (4) ovladavanje funkcionalnostilskim obilježjima različita položaja enklitika – standardološka razina. Od svih razina najsloženijom se pokazuje sintaktička razina jer ona obuhvaća najviše međusobno zavisnih elemenata. U poučavanju gramatike u nastavi HIJ-a, međutim, najviše pažnje dobiva morfološka razina, dok su ostale razine znatno manje zastupljene i slabije razrađene.

2. OVLADAVANJE ENKLITIČKIM OBLICIMA GLAGOLA I ZAMJENICA – MORFONOLOŠKA RAZINA

Ovladavanje učenika morfonologijom hrvatskoga jezika među glavnim je zadaćama nastave HIJ-a jer bez adekvatno ovladanih oblika promjenjivih riječi hrvatskoga jezika te njihove uporabe nije moguće izražavati odgovarajuća značenja. Važan su dio morfonologije hrvatskoga jezika enklitike, pri čemu morfološka razina obuhvaća

ovladavanje prezentom naglašanih i nenaglašanih (enklitičkih) oblika pomoćnih glagola *biti* i *htjeti* te uporabom tih oblika u upitnim i izjavnim rečenicama, kao i naglašanih i nenaglašanih (enklitičkih) padežnih oblika svih osobnih zamjenica te povratne zamjenice *se* (Tablica 1. i 2.). Zamjenice *se*, kao i ostale imenske riječi, u nastavi HIJ-a obično obrađuju pristupom *padež po padež* paralelno s obradom i uvježbavanjem padežnih oblika ostalih imenskih riječi. Progresija je najčešće takva da se prvo obrađuju imenice pa osobne zamjenice, a nakon toga riječi koje se mijenjaju po pridjevsko-zamjeničkoj sklonidbi (Čilaš Mikulić, Gulešić Machata, Pasini i Udier, 2018; Čilaš Mikulić, Gulešić Machata i Udier, 2018). Poučavanje uključuje razlikovanje naglašanih i nenaglašanih, odnosno dugih i kratkih oblika osobnih zamjenica te opreke u njihovoj uporabi. Unutar tih nastavnih sadržaja najvažnija je informacija kako enklitika uvijek stoji iza naglašene riječi, to jest ne može stajati samostalno, na početnome mjestu u rečenici ili iza zareza (jer se zarezom izražava stanka nakon koje se uvodi nova izgovorna cjelina koja počinje naglašenom riječju). Prigodom poučavanja enklitičkih oblika potrebno je učenike uputiti i kako akuzativ osobne zamjenice *ona* može biti *je* ili *ju* kada tu zamjenicu slijedi glagolska enklitika *je* (*On ju je vidio.*), a kako se u hrvatskome jeziku sve više ustaljuje i samostalna uporaba oblika *ju*.

Tablica 1. Naglašeni i nenaglašeni (enklitički) oblici osobnih zamjenica

Table 1. Stressed and unstressed (enclitic) forms of personal pronouns

<i>Jednina / Singular</i>					
N / NOM	ja	ti	on	ono	ona
G / GEN	mene/me	tebe/te	njega/ga	njega/ga	nje/je
D / DAT	meni/mi	tebi/ti	njemu/mu	njemu/mu	njoj/joj
A / ACC	mene/me	tebe/te	njega/ga	njega/ga	nju/je/ju
V / VOC	/	ti	/	/	/
L / LOC	o meni	o tebi	o njemu	o njemu	o njoj
I / INS	sa mnom	s tobom	s njim(e)	s njim(e)	s njom(e)
<i>Množina / Plural</i>					
N / NOM	mi	vi	oni	ona	one
G / GEN	nas	vas	njih/ih	njih/ih	njih/ih
D / DAT	nama/nam	vama/vam	njima/im	njima/im	njima/im
A / ACC	nas	vas	njih/ih	njih/ih	njih/ih
V / VOC	(mi)	vi	/	/	/
L/I / LOC/INS	s nama	s vama	s njima	s njima	s njima

Tablica 2. Naglašeni i nenaglašeni (enklitički) oblici prezenta pomoćnih glagola *biti* i *htjeti*

Table 2. Stressed and unstressed (enclitic) forms of the present tense of auxiliary verbs *biti* 'to be' and *htjeti* 'to have'

Lice / Person	Prezent (nesvršeni) pomoćnoga glagola <i>biti</i> / Imperfective present tense of auxiliary verb <i>biti</i> ('to be')	Prezent pomoćnoga glagola <i>htjeti</i> / Present tense of auxiliary verb <i>htjeti</i> ('to have')
1. jednine <i>ja</i> / 1. singular <i>I</i>	jesam/sam	hoću/ću
2. jednine <i>ti</i> / 2. singular <i>you</i>	jesi/si	hoćeš/ćeš
3. jednine <i>on, ona, ono</i> / 3. singular <i>he, she, it</i>	jest/je	hoće/će
1. množine <i>mi</i> / 1. plural <i>we</i>	jesmo/smo	hoćemo/ćemo
2. množine <i>vi</i> / 2. plural <i>you</i>	jeste/ste	hoćete/ćete
3. množine <i>oni, one, ona</i> / 3. plural <i>they</i>	jesu/su	hoće/će

3. OVLADAVANJE POLOŽAJEM I REDOSLIJEDOM ENKLITIČKIH OBLIKA U SINTAGMI I REČENICI – SINTAKTIČKA RAZINA

Sintaktička razina ovladavanja enklitikama u HIJ-u sastoji se od ovladavanja redoslijedom enklitika i njihovim položajem u jednostavnoj i složenoj rečenici.

3.1. Redoslijed enklitika

Redoslijed enklitika u jednostavnoj i složenoj rečenici, grafički prikazan u Tablici 3., može se obuhvatiti dvama jednostavnim pravilima od kojih se jedno odnosi na primjere s glagolskom enklitikom *je*, a drugo na primjere sa svim ostalim glagolskim enklitikama: (1) glagolska enklitika, zamjениčka enklitika u dativu i zamjениčka enklitika u akuzativu (ili u genitivu, što je znatno rjeđe) i (2) zamjениčka enklitika u dativu, zamjениčka enklitika u akuzativu (rjeđe u genitivu) i glagolska enklitika *je*. Važno je naglasiti kako sve enklitike stoje zajedno i čine enklitički skup. Ta su pravila uvijek primjenjiva i od njih nema odstupanja. Izvorni govornici od tih pravila ne

odstupaju, a pokazuje se da su ona učenicima HIJ-a vrlo zahtjevna za ovladavanje (Matovac i Udier, 2018; Udier, 2007, 2015). Uz sve navedeno učenicima HIJ-a valja posebno objasniti status aoristnih oblika pomoćnoga glagola *biti* (*bih, bi, bi, bismo, biste, bi*) koji se upotrebljavaju u tvorbi kondicionala. Ti se oblici ne navode kao glagolske enklitike s obzirom na činjenicu da mogu stajati na početnome mjestu u upitnim rečenicama (*Bi li htio još kolača?*), ali se u izjavnim rečenicama ponašaju jednako kao enklitički oblici glagola *biti* i *htjeti* (*Ona bi je posjetila sutra jer bi joj ih željela dati. On bi uvijek stizao prekasno, a kretao bi na vrijeme.*).

Tablica 3. Redosljed enklitika (Korom, 2005)

Table 3. Order of enclitics (Korom, 2005)

Upitna čestica / Interrogative particle	Pomoćni glagoli / Auxiliary verbs		Zamjeničke enklitike (osobne zamjenice) / Pronoun enclitics (personal pronouns)		Povratna zamjenica / Reflexive pronoun	Glagolska enklitika <i>je</i> / Verb enclitic <i>je</i>
			<i>Dativ</i>	<i>Genitiv/Akuzativ</i>		
li	sam	ću	mi	me	se	
	si	ćeš	ti	te		
	/	će	mu, joj, si	ga, je/ju		je
	smo	ćemo	nam	nas		
	ste	ćete	vam	vas		
	su	će	im	ih		

3.2. Položaj enklitičkoga skupa unutar jednostavne i složene rečenice

Položaj enklitika u jednostavnoj i složenoj rečenici jednako je važan kao i njihov redosljed, a slabija zastupljenost položaja enklitika u poučavanju uzrokuje i slabiju ovladanost. Sve enklitike stoje zajedno te se nazivaju enklitičkim skupom, a enklitika ili enklitički skup može stajati iza svake naglašene riječi u rečenici. Međutim iz pedagoških se razloga sintaksa enklitika poučava linearnim pristupom, a linearni je pristup didaktički pojednostavnjeno Wackernagelovo pravilo drugoga mjesta (Udier, 2007, 2015).

Studenti HIJ-a enklitike i njihov redosljed percipiraju ponajprije kao sintaktičku činjenicu jer je sintaktička razina zornija od npr. prozodijske i drugih razina. Linearni pristup poučavanju enklitika zbog jednostavnosti i zornosti učinkovit je i primjenjiv

u nastavi HIJ-a. On podrazumijeva da se studente poučava najjednostavnijim pravilima o položaju i redosljed u enklitika (Tablica 3.), pri čemu se ističe njihov linearni karakter (Udier, 2015: 21–23), odnosno pravilo da enklitike stoje sve zajedno na drugome mjestu u rečenici te da se nižu propisanim redosljedom.

Položaj enklitika (pravilo drugoga mjesta) obično se poučava na primjeru jednostavnih rečenica (Udier i Gulešić Machata, 2014: 15–18), međutim mjesto i redosljed enklitika u složenoj rečenici za ovladavanje sintaksom hrvatskoga jezika jednako su važni kao i mjesto i redosljed enklitika u jednostavnoj rečenici, a navedena pravila jednako vrijede za položaj i redosljed enklitika u jednostavnoj i u složenoj rečenici. Zbog toga ih je potrebno poučavati, uvježbavati i primjenjivati i u jednostavnim i u složenim rečenicama, napominjući da u složenim rečenicama navedena pravila vrijede u svakoj surečenici posebno, a kao prvi element druge surečenice uzima se veznik (Udier, 2015: 27). To je važno jer učenicima i studentima HIJ-a često proizvode složene rečenice po sljedećemu modelu: *Rekla sam joj da ići ćemo u kino*. To je zato jer nisu svjesni da je u većini slučajeva prvi element druge surečenice veznik *da* od kojega treba početi brojenje rečeničnih elemenata tako da enklitika ili enklitički skup stoji odmah iza njega. U poučavanju je potrebno isticati da enklitika ne može stajati na početku rečenice te iza stanke u govoru koja se u pismu obilježava zarezom. Treba poučavati i da enklitika ne može stajati iza veznika *i, ni, a, no* jer su ti veznici proklitike te ni sami nemaju vlastiti naglasak i vežu se uz riječ koja slijedi iza njih. Činjenicu da iza riječi *dakle, naprotiv i međutim* ne može stajati enklitika treba poučavati leksičkim pristupom (Bergovec, 2007: 54) kako bi se izbjegla jezikoslovna tumačenja činjenice da iza tih veznih riječi ne može stajati enklitika. Ta je tumačenja u nastavi bolje izbjeći jer među lingvistima o njima postoje vrlo različita mišljenja, a i hrvatski se pravopisi vrlo različito odnose prema njima (Udier, 2015: 21).

Dobra je strana linearnoga pristupa iznošenje sintaktičkih pravila o redosljed u položaju enklitika koja studentima HIJ-a lako pamte i primjenjuju u usmenoj i pisanoj proizvodnji na jednostavan način. Njegova je učinkovitost provjerena u istraživanju (Udier, 2015) kojim je utvrđeno kako relativna učinkovitost poučavanja nelinearnim pristupom iznosi 50 %, a učinkovitost poučavanja linearnim pristupom iznosi 64 %. Dakle, linearnim je pristupom postignuto nezanemarivo poboljšanje ovladanosti od 14 %. Isto istraživanje potvrdilo je da se učenicima HIJ-a poučavanima linearnim pristupom povećala svijest o važnosti mjesta enklitike u složenim rečenicama te sigurnost u vlastito poznavanje mjesta enklitike ili enklitičkoga skupa (Udier, 2015: 27). Dakako, svaki poučavatelj treba biti svjestan kako je linearni pristup

didaktički te predstavlja pojednostavnjenje lingvističkih činjenica koje su same po sebi znatno složenije. Naravno, enklitike mogu stajati ne samo na drugome mjestu nego i iza svake naglašene riječi u rečenici, ali takvim bi se tumačenjem unijela zbrka u jezičnu nastavu jer učenici i studenti HIJ-a najčešće ne znaju prepoznati koje su riječi u rečenici naglašene, a koje nisu. Jednostavnosti i učinkovitosti poučavanja pridonosi poučavanje studenata HIJ-a samo pravilu drugoga mjesta i pripadajućim pravilima o redosljedu s argumentom da će zahvaljujući njemu proizvoditi gramatične rečenice hrvatskoga jezika, odnosno da neće griješiti u položaju enklitika. Studente svakako treba upoznati s činjenicom da enklitike mogu stajati i na drugim mjestima u rečenici jer će na takvu njihovu uporabu nailaziti u svakome susretu s tekstovima hrvatskoga jezika, ali ih ne treba poticati da sami pismeno i usmeno proizvode takve rečenice zato da bi se izbjegle potencijalne pogreške (Udier, 2015: 27). Nedostatak je linearnoga pristupa u tome da primjenjujući ga, učenici HIJ-a proizvode rečenice višega varijeteta hrvatskoga standardnoga jezika koje nisu uvijek prikladne za svakodnevnu komunikaciju (Udier i Gulešić Machata, 2011a: 340, 2011b: 68), a tek na vrlo visokim stupnjevima jezične kompetencije (od B2 naviše) moguće je u poučavanje HIJ-a uvrstiti razlikovanje funkcionalnih stilova hrvatskoga jezika.

4. OVLADAVANJE IZGOVOROM ENKLITIKA UNUTAR NAGLASNIH CJELINA – PROZODIJSKA RAZINA

Zbog činjenice da je hrvatski flektivni jezik čije promjenjive riječi odlikuje mnoštvo oblika, u poučavanju HIJ-a često je naglasak na morfologiji te zbog toga druge jezične razine bivaju slabije, ponekad i nedostatno zastupljene. Gramatički je aspekt enklitika (morfološki i sintaktički) jednostavniji i zorniji od prozodijskoga pa se vjerojatno zbog toga i više koristi u poučavanju. Međutim, prozodijska razina nipošto ne smije biti zapostavljena u poučavanju enklitika jer je riječ o jedinicama koje su u prozodijskome smislu vrlo značajne. Enklitike, naime, nemaju vlastiti naglasak, već su obuhvaćene naglaskom naglasne cjeline. To znači da je nužno oblikovati poučavanje tako da se inzistira na pravilnu izgovoru enklitika unutar naglasne cjeline, i to tako da cijela naglasna cjelina bude obuhvaćena jednim naglaskom. Primjer primjerenoga izgovora daje nastavnik vlastitim čitanjem ili puštanjem tonskoga zapisa, a studenti ga trebaju što vjernije reproducirati u vježbama i nakon toga samostalno proizvoditi. Pritom treba osvještavati kako izgovor u kojemu se na enklitičke oblike stavlja naglasak nije dobar te da se naglasna cjelina ne smije naglasno cječkati, što je vrlo često odstupanje učenika HIJ-a. Umjesto toga sve riječi u naglasnoj cjelini obuhvaćene su naglaskom

naglašene riječi koja stoji na njezinu početku. Prigodom uvježbavanja izgovora naglasnih cjelina korisna je pomoć pokret ruke. Pokret treba izvoditi tako da se dlanom krene od usta i da pokret završi kada lakat bude otvoren, a istodobno s pokretom treba izgovarati naglasnu cjelinu. Svrha je vježbe da izgovor naglasne cjeline traje onoliko dugo koliko traje i pokret ruke te da se ni izgovor ni pokret ne prekidaaju. Tako se postiže ovladavanje neprekinutim izgovorom svih sastavnica naglasne cjeline obuhvaćenih istim naglaskom.

5. OVLADAVANJE FUNKCIONALNOSTILSKIM OBILJEŽJIMA RAZLIČITIH POLOŽAJA ENKLITIKA – FUNKCIONALNOSTILSKA RAZINA

Redoslijed enklitika u jednostavnoj i složenoj rečenici jedan je od segmenata sintakse standardnoga hrvatskoga jezika o kojemu postoje normativistički prijepori te se pred poučavatelje HIJ-a postavlja pitanje koje inačice toga redoslijeda pripadaju višem, a koje nižem varijetetu te, posljedično, koje od njih treba poučavati (Udier, 2015; Udier i Gulešić Machata, 2011a, 2011b). Ta činjenica dodatno usložnjuje poučavanje redoslijeda i položaja enklitika u jednostavnoj i složenoj rečenici. Normativistički prijepori koji utječu na poučavanje enklitika u nastavi HIJ-a detaljno su obrađeni (Udier, 2015), pri čemu su analizirane suvremene gramatike hrvatskoga jezika, čime se željelo utvrditi kako se u hrvatskome jezikoslovlju shvaćaju enklitike, njihov redoslijed i položaj u rečenici (Barić i sur., 1997; Katičić, 1986; Pranjković, 1995; Raguž, 2010; Silić i Pranjković, 2005). Normativistička pitanja o položaju i redoslijedu enklitika najdetaljnije je obradio Katičić (1986). No, kada je riječ o pravilima o smještaju enklitike u rečenicu, taj je priručnik normativno najmanje fleksibilan, osobito kada je riječ o smještaju enklitika uz dvorječne ili višerječne sintagme. U njemu piše da je položaj enklitike strogo određen te da enklitika dolazi iza prve naglašene riječi u rečenici. Kada je enklitika smještena iza prve naglašene riječi iza sintagme to, prema Katičiću, nosi obilježje ležernijega i prisnijega izražavanja, a smještanje enklitike iza sintagme smatra se substandardnim obilježjem (Katičić, 1986: 495–497). U takvu pristupu problem predstavlja činjenica da su položaji enklitika koje Katičić smatra substandardnima vjerojatno najtipičniji za svakodnevnu komunikaciju na hrvatskome jeziku, a s tim se slažu Raguž (2010: 599) i Peti-Stantić (2009: 91). Pokazuje se kako se pravilo o redoslijedu enklitika u višem varijetetu prilično razlikuje od jezičnoga uzusa govorenoga hrvatskoga jezika. Ostale hrvatske gramatike i udžbenici hrvatske sintakse uglavnom se ne bave, ili se barem ne bave

detaljno, normativnim određenjem različitih mogućnosti smještanja enklitika i enklitičkih skupova u rečenici. Pranjković (1995: 57), pišući o redosljedu i položaju enklitika, upućuje kako enklitike po mogućnosti trebaju stajati iza prve naglašene riječi, tj. na drugome mjestu u rečenici te čak mogu dolaziti među dijelove atributivnih spojeva riječi. Kada ne stoje na drugome mjestu, onda se naslanjaju na predikat, odnosno na imenski dio predikata. Barić i suradnici (1997: 595–598) smatraju kako postoje pravila o redu riječi koja su obvezatna iz ritmičko-intonacijskih razloga, pa je tako za enklitike karakteristično da stoje iza prve naglašene riječi, da gravitiraju početku rečenice i međusobnome grupiranju. Enklitike mogu stajati između pridjevskoga atributa i imenice ili između dvaju pridjevskih atributa, između imenice ili imeničke zamjenice i prijedloznoga ili padežnoga izraza uvrštenoga kao atribut, između apozicije i atributa i imenice koja im je otvorila mjesto te između sastavnih dijelova neodređenih zamjenica. Silić i Pranjković smatraju da treba razlikovati govoreni i pisani jezik kada je riječ o redosljedu enklitika jer govoreni jezik podliježe logičkim, a pisani ritmomelodijskim zakonitostima, pa prema tomu enklitika u pisanome jeziku dolazi iza prve naglašene riječi u sintagmi, a u govorenome jeziku ondje gdje to nalaže logički slijed misli (Silić i Pranjković, 2005: 374), dakle obično negdje dalje u rečenici. Raguž (2010: 599) smatra da se enklitičke riječi obično postavljaju iza prve naglašene riječi s kojom čine naglasnu cjelinu, a ako je riječ o višočlanoj sintagmi, ima i više mogućnosti jer enklitika može razdvojiti sintagmu ili stajati iza nje. Raguž ističe kako norma ponekad zahtijeva da se enklitika strogo mehanički namješta iza prve riječi u sintagmi, a postavljanje enklitike iza dvočlane sintagme proglašava se pogrešnim i lošim, dok po njegovu mišljenju namještanje enklitike u govornu sintagmu ili iza nje ovisi o govornome ritmu, pa je i jedan i drugi način dobar (Raguž, 2010: 599). Zaključuje kako stroga standardnojezična norma najuobičajeniji način namještanja enklitika proglašava lošim, a dva druga, koja su manje uobičajena, proglašava dobrim.

Kako se navedeni prijepori mogu prevladati u poučavanju HIJ-a? Nije, naime, cilj njegova poučavanja da studenti HIJ-a nauče govoriti tako visokim varijetetom standardnoga jezika da u svakodnevnoj komunikaciji zvuče usiljeno, izvještačeno i staromodno. Cilj je naučiti ih govoriti onakvim hrvatskim jezikom kakav se smatra uobičajenim i prihvatljivim u suvremenoj komunikaciji u Hrvatskoj. Zbog toga studente HIJ-a svakako treba upozoriti kako dosljedno primjenjujući pravilo drugoga mjesta proizvode rečenice višega varijeteta hrvatskoga standardnoga jezika (Udier i Gulešić Machata, 2011a, 2011b), koji je prikladan za pisanu službenu komunikaciju,

ali koji je previsok za svakodnevnu usmenu komunikaciju. Proizvodnja previsoka varijeteta može se izbjeći ako se u usmenoj proizvodnji izbjegava razbijanje sintagme enklitikom. Umetanje enklitike unutar sintagme rijetko je, a umetanje enklitike između imena i prezimena ne preporučuje se ni u usmenoj ni u pisanoj proizvodnji (Peti-Stantić, 2002: 174). Dakako, poučavanje koje uzima u obzir razlikovanje višega i nižega varijeteta standardnoga jezika moguće je tek na razini jezične kompetencije B2 i višima pa se na nižim razinama treba poučavati samo pravilo drugoga mjesta, a na višim razinama distinkciju različitih mogućnosti smještanja enklitike i(li) enklitičkoga skupa.

6. KONTRASTIVNA ANALIZA I POUČAVANJE ENKLITIKA UTEMELJENO NA NJOJ – PRIMJER POLJSKOGA JEZIKA

Važan aspekt poučavanja HIJ-a nije samo poznavanje hrvatskoga jezika i načina njegova poučavanja kao inoga, već i poznavanje prvoga jezika učenika HIJ-a. Ono služi tomu da se poučavanje strukturira tako da se objasne strukturne i ostale sličnosti i razlike između hrvatskoga i prvoga jezika učenika te da se time, koliko je moguće, preduhitre prijenosna odstupanja. Naravno, nije svejedno poučava li se HIJ u jezično heterogenim ili jezično homogenim grupama. Lektor koji radi s homogenim skupinama puno se lakše može informirati o prvome jeziku svojih studenata od lektora koji radi s jezično heterogenim skupinama koje mogu biti sastavljene od učenika s puno prvih jezika, od kojih su neki genetski i tipološki vrlo različiti od hrvatskoga. Priprema za nastavu koja uključuje upoznavanje prvoga jezika učenika HIJ-a zahtjevnija je i uključuje velik trud lektora te, prije svega, pronalaženje odgovarajuće lingvističke literature s opisom jezika prikladnih za kontrastiranje. Takva se nastava može vrlo uspješno primijeniti i na poučavanje enklitika (naravno, kada je riječ o učenicima čiji prvi jezik poznaje enklitke), što se može oprimjeriti kontrastivnom analizom između enklitika u poljskome i hrvatskome jeziku te njihovom primjenom na poučavanje HIJ-a. O tome je pisala Martina Podboj (2013) krenuvši od premise kako su "istraživanja procesa usvajanja inoga jezika pokazala da je red riječi, u odnosu na ostale jezične osobitosti, pod puno većim utjecajem prvoga jezika (Jiang, 2009: 6) jer se govornici oslanjaju na prvi jezik te doslovno prevode površinske strukture i rečenične konstrukcije." Hrvatsko-poljska kontrastivna analiza pokazala je kako su i jedan i drugi jezik flektivni jezici u kojima se red riječi smatra slobodnim. U hrvatskome jeziku postoji, prema Katičiću (1986: 523), sloboda u pisanju reda riječi te relativno slobodan red riječi u rečenici, a prema Barić i suradnicima (1997: 525) iz toga se

relativno slobodnoga reda izostavljaju klitike koje se u rečenice i sintagme postavljaju po strogim pravilima. U praksi od tih načelnih tvrdnji postoje odstupanja u odnosu na teoriju jer klitike nemaju uvijek svoje rezervirano mjesto i ne smještaju se uvijek odmah iza prve naglašene riječi u sintagmi (Peti-Stantić, 2007). Kada je riječ o poljskome jeziku, odnosi se u njemu izražavaju afiksima, a ne linearnim poretком elemenata u rečenici, red riječi relativno je slobodan, a ograničenja postoje kada je riječ o sastavnim veznicima, prijedlozima, zavisnim veznicima i upitno-odnosnim zamjenicama (Jadacka, 2006; Swan, 2002). O razlikama između hrvatskih i poljskih enklitika puno se pisalo u kroatističkoj glotodidaktici (Aleksovski, 2017; Kodrić i Vidović Bolt, 2013; Pintarić, 2015; Podboj, 2013) te je zamijećena sklonost odstupanja od Wackernagelova pravila u poljskome jeziku (Migdalski, 2006: 43), dok se u hrvatskome uglavnom provodi Wackernagelovo pravilo, barem u višem varijetetu standardnoga jezika (Katičić, 1986: 495). Hrvatski ima bogat i dosljedan sustav enklitika, dok poljske enklitike gube svoj status jer zamjeničke enklitike poprimaju obilježja naglašenih zamjeničkih oblika, dobivaju naglasak i zamjenjuju se naglašenim oblicima, a glagolske enklitike podliježu procesu afiksacije i pretvaraju se u pokretne glagolske afikse. U hrvatskome jeziku poredak zamjeničkih enklitika uvijek je takav da enklitika u dativu prethodi enklitici u akuzativu (ili, rjeđe, u genitivu), dok je u poljskome poredak enklitike u dativu koju slijedi enklitika u akuzativu i enklitike u akuzativu koju slijedi enklitika u dativu ravnopravan, što znači da u poljskome postoji znatno veća sloboda u poretку enklitika, odnosno mogućnost njihova različita poretka kakva u hrvatskome jeziku ne postoji.

Iz svega rečenoga o enklitikama u poljskome i hrvatskome jeziku proistječe kako su ti jezici slični po tome što oba poznaju glagolske i zamjeničke enklitike, ali su razlike u njihovoj distribuciji enklitika znatne te poljske učenike HIJ-a mogu navesti na pogreške, ako se dogodi pokušaj prenošenja strukture iz poljskoga jezika u hrvatski. Poznavanje razlika u distribuciji enklitika pomaže lektorima, koji poučavaju govornike poljskoga jezika hrvatskome jeziku, objasniti ih svojim studentima i na taj način preduhitriti pogreške i prijenosna odstupanja. Na temelju poznavanja razlika između hrvatskoga i poljskoga jezika moguće je izraditi poseban kontrastivni pristup poučavanju, kao i posebne vježbe kojima bi se ciljano uvježbavali upravo oni aspekti hrvatskih enklitika koji se razlikuju u odnosu na poljske. Kontrastivna analiza i poučavanje utemeljeno na njoj posebno je korisno kod onih aspekata jezika koji se pokazuju teškima za ovladavanje, a položaj i redosljed enklitika svakako pripadaju njima.

7. UVJEŽBAVANJE POLOŽAJA I REDOSLIJEDA ENKLITIKA U JEDNOSTAVNIM I SLOŽENIM REČENICAMA

Osim same obrade nastavnih sadržaja za ovladavanje je ključno i njihovo sustavno i kontinuirano uvježbavanje u govoru i pismu te je za tu svrhu potrebno izraditi posebne nastavne materijale. Pritom je ključno da zadatci budu organizirani tako da prate obradu nastavnih sadržaja kako bi se sadržaji mogli postupno usvajati. Zadatci se provizorno mogu podijeliti na:

- (1) zadatke za uvježbavanje redoslijeda enklitika
- (2) zadatke za uvježbavanje položaja enklitika u jednostavnoj rečenici
- (3) zadatke za uvježbavanje položaja enklitika u složenoj rečenici
- (4) zadatke izgovora naglasnih cjelina
- (5) zadatke samoispravljanja.

U sljedećim će ulomcima opširnije biti riječi o različitim vrstama zadataka.

7.1. Uvježbavanje redoslijeda enklitika

Zadatke kojima se uvježbava redoslijed enklitika korisno je grupirati na sljedeći način te ih sljedećim redoslijedom uvoditi u poučavanje:

- (1) zadatci u kojima se uvježbava glagolska enklitika, zamjениčka enklitika u dativu i zamjениčka enklitika u akuzativu
- (2) zadatci u kojima se uvježbava zamjениčka enklitika u dativu, zamjениčka enklitika u akuzativu i glagolska enklitika *je*
- (3) zadatci u kojima se uvježbavaju glagolske enklitike, zamjениčke enklitike i zamjenica *se*
- (4) zadatci u kojima se uvježbavaju glagolske enklitike, zamjениčke enklitike i čestica *li*.

U tipološkome smislu ti zadatci mogu biti:

- (1) vježbe zamjene imenica enklitičkim oblicima zamjenica i njihovo redanje odgovarajućim redoslijedom (*Rekla sam sestri tajnu. Rekla sam joj je.*)
- (2) redanje ponuđenih enklitika odgovarajućim redoslijedom (*Rekla sam _____ . je, joj, ju*).

7.2. Uvježbavanje položaja enklitika u jednostavnoj rečenici

Položaj enklitika u jednostavnoj rečenici može se uvježbavati vježbom preoblikovanja rečenica tako da enklitički skup uvijek bude na drugome mjestu u rečenici (pravilo drugoga mjesta), a redosljed se ostalih rečeničnih dijelova mijenja po želji i potrebi. (*Marko joj ga je sinoć posudio. Posudio joj ga je Marko sinoć. Sinoć joj ga je Marko posudio. Marko joj ga je posudio sinoć. Posudio joj ga je sinoć Marko. Sinoć joj ga je posudio Marko.*)

7.3. Uvježbavanje položaja enklitika u složenoj rečenici

Položaj enklitika u složenim rečenicama može se uvježbavati:

- (1) zadacima kojima se uvježbava pravilo drugoga mjesta tako da se enklitika ili enklitički skup postave na drugo mjesto iza veznika kojim počinje zavisna ili nezavisna surečenica
- (2) zadacima s rečenicama s nekim od veznika iza kojih ne može stajati enklitika (*i, ni, a, no, dakle, naprotiv, međutim*); to je vježba postavljanja enklitika ili enklitičkoga skupa iza naglašene riječi koja slijedi jedan od navedenih veznika
- (3) zadacima sa zarezom iza kojega ne dolazi enklitika, već naglašena riječ; to su vježbe postavljanja enklitika ili enklitičkoga skupa iza naglašene riječi koja slijedi zarez.

U tipološkome smislu ti zadatci mogu biti:

- (1) vježbe postavljanja enklitika u složene rečenice s obzirom na naglašene i nenaglašene veznike riječi te na zarez (*Marko je rekao da _____ da o/joj/jučer/je Marko je rekao da će doći i _____. joj/donijeti/ga Budući da je nisam našao, _____. sam/nazva o/je*)
- (2) vježbe odabira odgovarajućih veznika s obzirom na značenje te s obzirom na zarez i enklitiku (*Pripremila sam knjigu, _____ je nisam uzela*).

7.4. Uvježbavanje izgovora enklitika unutar naglasne cjeline

Vrlo su važne vježbe izgovora naglasnih cjelina s enklitikama. Učenike HIJ-a treba poučiti da su one u cijelosti obuhvaćene jednim naglaskom te da se njihov izgovor ne smije prekidati ili segmentirati. Učenici mogu uvježbavati izgovor ponavljajući za lektorom ili tonskim zapisom. Korisne su vježbe u kojima se naglasne cjeline izgovaraju paralelno s izvođenjem pokreta (desnom) rukom, koji počinje s rukom

savinutom u laktu i dlanom kod usta, a završava s ispruženim laktom te dlanom udaljenim od usta. Važno je da pokret traje koliko i izgovor naglasne cjeline te da i pokret i izgovor budu neprekinuti. Tako se pokretom podupire pravilan i neprekinut izgovor naglasne cjeline.

7.5. Uvježbavanje samoispravljanja

Samoispravljanje pisanih tekstova vrlo je važna vještina koju trebaju steći učenici inoga jezika, osobito oni koji su na visokim stupnjevima jezične kompetencije. Tu vještinu treba razvijati jer pridonosi razvijanju učeničke autonomije i samoregulacije učenja (Udier, Čilaš Mikulić i Gulešić Machata, 2017: 110). Prije ili kasnije strukturirano poučavanje svakoga učenika prestaje (učenici završe školu ili tečaj, a studenti fakultet) te ih se treba osposobiti za samostalno snalaženje u jeziku, između ostaloga i za samostalno ispravljanje vlastitih pisanih tekstova. Kada je riječ o položaju enklitika, korisno je učenike HIJ-a naučiti mehanički postavljati enklitike ili enklitičke skupove na drugo mjesto u rečenici, odnosno da svoje već napisane tekstove još jednom pregledaju i isprave mjesto enklitike. Na taj se način smanjuje količina grešaka vezanih uz položaj enklitika, a studenti se osamostaljuju i osposobljavaju za upravljanje vlastitom vještinom pisanja.

8. ZAKLJUČAK

Poučavanje oblika, redosljeda, položaja, izgovora i stilske uporabe zamjениčkih i glagolskih enklitika u nastavi HIJ-a zahtjevan je i složen, ali ne i nemoguć zadatak. Poučavanje enklitika učinkovito je kada ga poučavatelji organiziraju tako da obuhvaća sve razine – enklitičke padežne oblike zamjenica i enklitičke oblike pomoćnih glagola (morfološka razina), redosljed enklitika i njihov položaj u jednostavnoj i složenoj rečenici (sintaktička razina) i njihov izgovor unutar naglasnih cjelina (prozodijska razina), a na višim stupnjevima (od B2 naviše) i funkcionalnostilske razlike između različitih položaja enklitika u rečenici (funkcionalnostilska razina). Kada je to moguće (kada se HIJ-u poučavaju jezično homogene skupine učenika čijeg su prvog jezika enklitike dio, a takav je na primjer poljski), kontrastivni je pristup poučavanju enklitika vrlo učinkovit te se njime mogu preduhitriti i smanjiti prijenosna odstupanja. Osim postupne obrade nastavnih sadržaja koji obuhvaćaju enklitike, nastavu je važno strukturirati tako da sadržava puno uvježbavanja u pismenome i usmenome obliku, kao i da se učenici HIJ-a poučavaju tehnikama samoispravljanja kojima se povećava njihova sposobnost autonomije i samoregulacije učenja.

REFERENCIJE

- Aleksovski, M.** (2017). *Pozicioniranje klitika u hrvatskome jeziku iz poljskoga kuta* [izlaganje na skupu]. 10. stručno i znanstveno savjetovanje za lektore hrvatskoga jezika, Filozofski fakultet u Zagrebu, 7. i 8. srpnja 2017.
- Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V. i Znika, M.** (1997). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bergovec, M.** (2007). Leksički pristup u nastavi stranih jezika s posebnim osvrtom na hrvatski. *Labor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, 1(3), 53–66.
- Čilaš Mikulić, M., Gulešić Machata, M., Pasini, D. i Udier, S. L.** (2018). *Hrvatski za početnike 1. Udžbenik i rječnik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Čilaš Mikulić, M., Gulešić Machata, M. i Udier, S. L.** (2018). *Razgovarajte s nama! Udžbenik hrvatskog jezika za više početnike*. Zagreb: FF press.
- Jadacka, H.** (2006). *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia* [Kultura poljskoga jezika. Fleksija, tvorba, sintaksa]. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.
- Jiang, W.** (2009). *Acquisition of Word Order in Chinese as a Foreign Language*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Katičić, R.** (1986). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU.
- Kodrić, A. i Vidović Bolt, I.** (2013). Važnost kontrastivnog pristupa u poučavanju stranoga jezika – primjer ovladavanja hrvatskim za poljske govornike. *Poznańskie studia slawistyczne*, 5, 307–320.
- Korom, M.** (2005). *Kroatisch für Mittelstufe*. München: Verlag Otto Sagner.
- Matovac, D. i Udier, S. L.** (2018). *Poučavanje glagolske prefiksacije iz perspektive osoba koje uče hrvatski kao ini jezik na razinama B2 i C1* [izlaganje na skupu]. 11. stručno i znanstveno savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika, Filozofski fakultet u Zagrebu, 6. i 7. srpnja 2018.
- Migdalski, K.** (2006). *The Syntax of Compound Tenses in Slavic*. Utrecht: LOT.
- Peti-Stantić, A.** (2002). Stilistika klitika u tumačenju hrvatskih gramatičara. U K. Bagić (ur.), *Važno je imati stila* (str. 165–180). Zagreb: Disput.
- Peti-Stantić, A.** (2005). Neobvezatnost reda riječi. U I. Pranjković (ur.), *Od fonetike do etike* (str. 207–216). Zagreb: Disput.
- Peti-Stantić, A.** (2007). Wackernagelovo pravilo – norma ili mogućnost. U B. Kuna (ur.), *Sintaktičke kategorije* (str. 173–187). Osijek: Filozofski fakultet Osijek; Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
-

-
- Peti-Stantić, A.** (2009). Opis, propis, red riječi. U A. Peti-Stantić (ur.), *Tretje hrvaško-slovensko slavistično srečanje* (str. 85–93). Zagreb: FF press.
- Pintarić, N.** (2015). Dvosmislenosti zbog reda riječi u hrvatskoj i poljskoj rečenici. *Annales Neophilologiarum*, 9, 167–188.
- Podboj, M.** (2013). Red riječi u hrvatskom i poljskom jeziku. *Rasprave*, 39(2), 581–592.
- Pranjковиć, I.** (1995). *Sintaksa hrvatskoga jezika: udžbenik za 3. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Raguž, D.** (2010). *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: vlastita naklada.
- Silić, J. i Pranjковиć, I.** (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Swan, O.** (2002). *A Grammar of Contemporary Polish*. Bloomington: Slavia Publishers, Indiana University.
- Udier, S. L.** (2007). Položaj enklitika u nastavi hrvatskoga kao stranoga jezika za početnike. *Labor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, 1(1), 61–69.
- Udier, S. L.** (2015). Enklitike u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika između višega i nižega standardnog varijeteta. U S. L. Udier i K. Cergol Kovačević (ur.), *Višejezičnost kao predmet multidisciplinarnih istraživanja* (str. 17–32). Zagreb: Srednja Europa i HDPL.
- Udier, S. L., Čilaš Mikulić, M. i Gulešić Machata, M.** (2017). Razvijanje učeničke autonomije učenja u hrvatskome kao inome jeziku. U M. Čilaš Mikulić, I. Banković-Mandić i A.-T. Jurčić (ur.), *Croaticum – Savjetovanje za lektore hrvatskoga kao inoga jezika, 3. zbornik radova* (str. 101–115). Zagreb: FF press.
- Udier, S. L. i Gulešić Machata, M.** (2011a). Kakvom jeziku poučavati neizvorne govornike? Viši i niži varijetet u poučavanju hrvatskoga kao inog jezika. *Nova Croatica*, 5(5), 329–349.
- Udier, S. L. i Gulešić Machata, M.** (2011b). Registri i hrvatski kao ini jezik. U P. Krejčić, E. Krejčová i M. Przybylski (ur.), *Výuka jihoslovanských jazyků v dnešní Evropě* (str. 64–71). Brno: Porta Balkanica.
- Udier, S. L. i Gulešić Machata, M.** (2014). *Razgovarajte s nama! Gramatika i pravopis hrvatskoga jezika s vježbama za stupnjeve B2 i C1*. Zagreb: FF press.
- Vijeće Europe. (2005). *Zajednički europski referentni okvir za jezike: učenje, poučavanje, vrednovanje* (prev. V. Bressan i M. Horvat). Zagreb: Školska knjiga. (Izvornik iz 2001).
-

Sanda Lucija Udier

sludier@ffzg.hr

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb
Croatia

Teaching enclitics and their order in the sentence in Croatian FL classroom

Summary

Enclitics are the unstressed case forms of personal pronouns, the reflexive pronoun *se*, the interrogative particle *li* and the unstressed present tense forms of the auxiliary verbs *to be* and *to have*. They do not have their own accent, instead, they are part of an stress unit in which they "lean" on the stressed word and cannot hold initial place of the sentence. In sentences with several enclitics, their order is strict and grammatically defined without any variation. The order and position of enclitics are one of the features of Croatian as a second language which are very difficult to learn, and therefore great attention is required during the teaching process. The same importance is, therefore, given to the mutual order of enclitics, as well as to the position of enclitics and enclitical clusters within a simple and complex sentence. In order to master enclitics in the best possible way, students of Croatian as L2 need to process and practice enclitics in Croatian L2 classes on the morphological, syntactic, prosodic and functional levels.

Keywords: enclitics, Croatian as a second language, morphosyntax, prosody, contrastive analysis
